

Aleksandra Pleško

Od mozaika do mavrične reke kultur in naprej: Unescova definicija kulture

Kula, let.1, št. 2, 2008, str. 6-17.

Povzetek

V članku analiziram opredeljevanje kulture, kot je potekalo znotraj Organizacije Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo, s posebnim poudarkom na vplivu, ki ga je nanj imelo poročilo *Our Creative Diversity* (*Naša ustvarjalna raznolikost*), pripravljeno leta 1995. Problematiziram dvojno videnje kulture in diskurz zamejenosti v razpravi o kulturah, pri čemer izhajam iz dela Thomasa Hyllanda Eriksena, obenem pa proces spreminjanja razumevanja kulture orišem preko na mednarodni/meddržavni ravni uporabljane metaforike, povezane s kulturo, ki kaže na prehod od reifikacije k spozna(va)nju dinamične narave kulture/kultur. Članek ponuja nastavke za nadaljnje proučevanje implikacij (ne)zamejenosti kultur in procesa postopnega odmika od monolitnih idej kulture kot otoka k pojmovanju kulture kot področja tekmovanja ali pogajanj.

Ključne besede: kultura, zamejenost, Unesco, definicije kulture, reifikacija, kulturni pluralizem, kulturna raznolikost, meje med kulturami, hibridizacija, kreolizacija, strukturna moč.

Summary

The author analyses the process of defining the concept of culture as it was conducted within the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, placing special emphasis on the influence of the report *Our Creative Diversity* published in 1995. Its dual perception of culture is problematized as is the discourse of boundaries in the debate on cultures, starting with Thomas Hylland Eriksen's work on this subject. The changing understanding of culture is presented through metaphors, internationally used in connection with culture, which show the transition from the reification of culture/s to the realization of its dynamic nature. The article also offers suggestions for further study of the implications of cultural delimitation and the process of gradual move from the idea of culture as an island towards the idea of culture as a site of contestation.

Key words: culture, delimitation, Unesco, definitions of culture, reification, cultural pluralism, cultural diversity, borders between cultures, hybridization, creolization, structural power.

Z besedo *kultura* se soočamo vsakodnevno in že kratek razmislek nas pripelje do spoznanja, da je ta beseda obremenjena s celo plejado različnih pomenov. Ali je v strokovnem ali znanstvenem svetu kaj drugače? Navidezna samoumevnost terminov lahko vodi do pomembnih konceptualnih zmot, prav tako pa je poleg same vsebine vselej pomembno tudi vedeti, kdo te vsebine oblikuje in zakaj. Kot upravičeno opozarja Grillo (2003: 157): »'culturespeak', če uporabimo termin Ulfa Hannerza, je povsod«. ¹ V najširši javnosti lahko naletimo na razprave, debate, pogovore o »kulturi«, v katerih je le malo dejanskega vedenja o tem, kaj natanko je »kultura«, o

kateri se govori. Ena od vsebinskih značilnosti, ki velja za dovršen del »culturespeaka«, je kulturni esencializem. Ta je zakoreninjen v videnju ljudi kot nosilcev neke kulture, ki obstaja znotraj zamejenega sveta, ki te nosilce opredeljuje in obenem predstavlja element, po katerem se ločijo od ostalih, ironično pa je, da je to videnje vse bolj v nasprotju s sodobnim antropološkim razumevanjem pojma kultura (Grillo 2003: 158-9).

V članku problematiziram diskurz zamejenosti v razpravi o kulturah in ponujam razmislek o tem, kako se v mednarodnem prostoru misli mnogoterost kultur. Področje raziskovanja sem omejila na koncept kulture, kot se je razvil v razumevanju Organizacije Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo – Unesca, s

¹ Na vsenavzočnost pojma kultura v javnem in političnem besednjaku opozarja tudi Verena Stolcke (Stolcke 1995: 1).

posebnim poudarkom na zadnjih petnajstih letih njenega delovanja oziroma od izida poročila *Our Creative Diversity (Naša ustvarjalna raznolikost; v nadaljevanju članka OCD)* leta 1995, ki je izjemno pomemben prispevek Unesca za razumevanje koncepta kulture, kot ga ta organizacija (in tudi mednarodna skupnost) uporablja. Unesco je akter mednarodnih odnosov in kot tak tudi sooblikovalec širokega družbenega konsenza o pomenu ključnih konceptov, prav tako pa je edina institucija v okviru Združenih narodov, katere mandat eksplicitno obsega področje kulture, ter zato po mojem mnenju nudi primeren okvir proučevanja.

Obravnavo pojma kultura sem tako postavila v okvir mednarodnih odnosov. Tega predstavlja multilateralna organizacija, ki pojem kulture nosi v svojem imenu, v članku pa želim problematizirati pasti in omejitve koncepta kulture, kot se je razvil skozi delo Unesca, opozoriti na njegovo nekonsistentno rabo, pri čemer v izhodišče razmišljanja poleg analize primarnih virov Unesca postavljam tudi kritiko Unescovega koncepta kulture in razumevanje konceptualizacije kulture Thomasa Hyllanda Eriksona (1993, 2001).

Opredelitev kulture v mednarodnih odnosih in razmislek o kakovosti te opredelitve sta temelja, na katerih želim zgraditi konceptualno platformo članka. S te platforme bom ponudila kritičen pogled na obravnavo pojma kulture v luči vsebinskega okvirja, ki ga predstavlja delo Unesca, ter jo osvetlila tudi s predstavitvijo v tem kontekstu uporabljane metaforike. Ker gre za oblikovanje pomenov v mednarodni areni, je iskanje opredelitve, ki je vsebinsko dorečena in razumljiva vsem, ne le nujna, temveč ključna dejavnost.

Od reifikacije k procesualnosti

Za eno najbolj vplivnih opredelitev kulture velja definicija Edwarda Burnetta Tylorja. Tylor je v svojem delu *Primitive Culture* (1994: 1) koncept kulture v širšem smislu opredelil kot »kompleksno celoto, ki vključuje znanje, prepričanja, umetnost, moralo, zakone, običaje in druge sposobnosti in navade, ki si jih je človek pridobil kot član družbe«. Kultura se po njegovi opredelitvi nanaša na naučene, družbeno pridobljene tradicije mišljenja in vedenja, ki jih najdemo v človeških družbah, in njihove konkretne proizvode. Gre za družbeno pridobljene življenjske sloge, ki vključujejo vzorčne, ponavljajoče se načine razmišljanja, čutenja in delovanja (Harris in Johnson 2003: 10).

Drug konceptualni pogled predstavlja koncept kulture kot ideje, ki naj bi vodila in upravljala vedenje posameznikov. Med predstavniki te koncepcije kulture se najpogosteje omenja Clifforda Geertza, ki kulturo opisuje

kot zbir nadzornih mehanizmov – načrtov, receptov, pravil in navodil, ki usmerjajo naša ravnanja (glej Geertz 1973 in 2000). Kultura je zanj »sistem podedovanih predstav, ki se izražajo v simbolnih oblikah, s katerimi se ljudje sporazumevajo, in ki razvije njihovo znanje o življenju in odnos do njega« (Geertz 1973: 89), za nosilce kulture pa opredeli simbole.² Pri razumevanju kulture kot abstrakcije ne gre za enotno teoretsko prakso, tako jo predstavlja na primer tudi ideja kulture kot semantičnega prostora, področja znakov in praks, v katerem ljudje konstruirajo in predstavljajo sebe ter druge, svoje družbe in zgodovine, ter vrsta drugih pristopov.³ Kot skupno lastnost tovrstnih pristopov lahko vidimo predvsem idejo, da kulturo sestavljajo vzorci mišljenja.

Opredelitev termina kultura je veliko,⁴ vendar sem zgornjo dualnost izbrala namenoma, saj prikazuje značilnost dojetja koncepta kulture, ki je bistvena pri njenem opredeljevanju in ima daljnosežne implikacije.

2 Podrobnejša opredelitev tako Geertzovega kompleksnega teoretskega pogleda na koncept kulture kot tudi drugih teoretskih pristopov, ki sodijo v področje omenjene dualnosti ali pa se nahajajo v vmesnem prostoru, presega namen tega članka, saj bi tovrstnemu orisu lahko namenili lasten članek in tematike še ne bi izčrpali. Omejila sem se na grobo skico dualnosti, o kateri bo govora v nadaljevanju besedila.

3 Tako opredelitev kulture razvijeta Comaroff in Comaroff (1992).

4 Pri razmišljanju o opredelitvah in pomenih termina kultura ne morem mimo Kröberja in Kluckhohna, ki sta leta 1952 naštel več kot 160 opredelitev kulture in jih razvrstila v šest osnovnih skupin s sedmo skupino nepopolnih definicij. Če na kratko orisem njuno klasifikacijo:

1. opisne razlage kulture, ki skušajo naštet ključne elemente, ki sestavljajo kompleksno celoto, ki jo imenujemo kultura; gre za nizanje elementov, najpogosteje pod vplivom Tylorjeve definicije (Tylor, Dixon, Benedict, Burkitt ...);
 2. poudarjanje zgodovinske razsežnosti kulture v smislu, da posameznik kulturo prejme kot neke vrste družbeno dediščino ali tradicijo (Park in Burgess, Sapir, Tozzer, Myres, Bose ...);
 3. normativne razlage kulture, ki kulturo pojmujejo kot nabor domnev o vrednotah in vedenju (Wissler, Bogardus, Klineberg ...);
 4. psihološke razlage kulture, ki proučujejo vlogo kulture v psihološkem življenju posameznikov in skupin (ustvarjanje občutka varnosti, urejenosti, pripadanja), podskupine se osredotočajo na (i) kulturo kot orodje prilagajanja, (ii) učenje, (iii) navade, najdemo pa tudi (iv) popolnoma psihološke definicije (Small, Dawson, Keller ...);
 5. strukturne razlage kulture, ki vidijo kulturo kot soodvisni sistem naučenih vzorcev ravnanja, ki sestavljajo kulturno specifične družbene institucije (Willey, Dollard, Redfield, Ogburn in Nimkoff ...);
 6. genetske razlage kulture, ki postavljajo poudarek na videnje kulture kot človeškega proizvoda, kar so (smo) ljudje sami ustvarili (Groves, Wilky, Folsom, Winston ...).
- (po Kröber in Kluckhohn 1952: 77-143).

Prva opredelitev kulture implicira, da je kultura nekaj določenega, kultura je v tem primeru reificirana, pogosto zaznana kot statična, in ni naključje, da je ravno ta ideja kulture zgodovinsko gledano najdlje prevladovala in v širši javnosti pustila močan pečat. Druga koncepcija kulture je njeno diametralno nasprotje in kulturo opredeli kot popolno abstrakcijo, razumevanje kulture prestavi na drugo raven analize, tako da dobimo dualnost med proučevanjem idej in proučevanjem praks.

V sodobnih družbenih vedah vse bolj prevladuje fluidna in dinamična koncepcija kulture. Gre za konceptualizacijo kulture kot *procesa*, ki kulturo vidi kot odprt, družbeno izpogajan in skonstruiran ter nikoli povsem koherenten sistem sporočil, mišljenja, podob in dejanj. Sodobna smer, ki jo deli mnogo družboslovnih znanstvenikov predvsem v anglofonskem svetu, kulturo vidi kot dinamično tvorbo: kulture in skupnosti so konstruirane in se nenehno spreminjajo, kulture, njihovi nosilci in kulturni agensi pa so stalno vpeti v proces kreolizacije (mešanja). Opisana smer, ki jo Grillo označi za intelektualno, akademsko in postmoderno – za razliko od statične koncepcije, ki naj bi bila tradicionalna, zdravorazumska in široko razširjena – poudarja predvsem množstvo identitet, ki so nenehno izpogajane (Grillo 2003: 160-1).

Spremembe konceptualizacije kulture pregledno predstavlja Sally Engle Merry (2001: 41-2):

sodobna koncepcija kulture	(nekdanj) prevladujoča koncepcija kulture ⁵
dinamična in fluidna	statična
zgodovinsko producirana spodbijana (contested)	zamejena in integrirana konsenzualna, vseobsežna homogena enota
inkorporirana v strukture moči/oblasti izpogajana in konstruirana skozi delovanje ljudi	del enostavne dihotomije ideje – vedenje sila, ki je »nad« pripadniki kulture; njim zunanja, nad katero nimajo vpliva
zakoreninjena v praksah, simbolih, navadah, vzorcih znotraj kulturnih kategorij pomena	

Podobno pot, kot sem jo na kratko orisala zgoraj, je prešlo tudi oblikovanje definicije kulture znotraj Unesca. Ta se je ob ustanovitvi Unesca gibala v statičnih in strogo

začrtanih mejah,⁵ vendar se je tovrstno dojemanje – tudi s pomočjo poročila *OCD* – spremenilo v sodobno, bolj dinamično koncepcijo kulture, ki se oblikuje še danes. *OCD* in dokumenti, ki iz njega izhajajo, predstavljajo pomemben impetus tega procesa.

Unesco in opredeljevanje kulture

Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo je na svojem področju delovanja začela orati ledino že s svojo ustanovitvijo.⁶ Osnovni namen te specializirane agencije Organizacije Združenih narodov je promocija mednarodnega sodelovanja na področju izobraževanja, znanosti in kulture. Strinjam se z Mayorjem in Tanguiano (1997: 20), da je bila ustanovitev Unesca sicer politično dejanje, namenjeno izpolnjevanju določenih praktičnih ciljev,⁷ da pa postaja vse bolj očitno, da so (bili) razlogi oblikovanja organizacije vsaj toliko kot praktični, tudi etični in moralni.

⁵ Beseda nekdanj bi lahko bralca tukaj nekoliko zavedla. Ta koncepcija kulture se v javnem diskurzu razmeroma pogosto pojavlja še danes, kar vodi – če se omejimo na javni, politični diskurz in uporabimo termin Susan Wright (1996) – do politizacije »kulture«.

⁶ Poleg konceptualne zamejenosti »klasičnega« videnja kulture je bilo pri Unescu od vsega začetka prisotno tudi razmišljanje o mnogo bolj prozaični zamejenosti – o mejah med državami, ki so bile in so (kot posledica procesa dekolonizacije in tudi kasneje) postajale članice OZN. Unesco je meddržavna organizacija, ki trenutno šteje 193 članov in šest pridruženih članov (Member States 2008), dejavnosti znotraj nje pa so podrejene tudi temu dejstvu, kar pomeni, da morajo (vsaj delno) delovati znotraj polj stališč držav članic, političnih danosti in mednarodne politične arene. Pri diskurzu o kulturah se moramo zavedati, da je Unesco posegal na vsebinsko področje, ki so ga mnoge države smatrale za stvar izključno svoje notranje pristojnosti, saj so se v njihovem diskurzu meje kultur ujemale z mejami držav in države so le težka privolile v razmišljanje, katerega implikacije so bile, recimo temu, čezmejne.

⁷ Ustava organizacije, ki so jo na meddržavni konferenci v Londonu podpisali 16. novembra 1945 (Constitution 2002), velja za daljnosežen dokument, ki je potrdil pomen kulture pri zagotavljanju in ohranjanju trajnega svetovnega miru ter čigar avtorji so sprevideli, da je treba njegove branike »zgraditi« predvsem v mišljenju ljudi. Ustava je v veljavo stopila 4. novembra 1946, ko jo je ratificirala dvajseta država podpisnica (Grčija). Sprva je bil poudarek na obnovi in ponovni izgradnji šol, knjižnic in muzejev, ki so bili uničeni v drugi svetovni vojni, kasneje se je delovanje Unesca usmerilo na področje pomoči, podpore in dopolnjevanja naporov držav članic za izkoreninjenje nepismenosti in razširjanje brezplačnega izobraževanja. Med najpomembnejšimi vidiki delovanja organizacije danes je spodbujanje svobodne izmenjave idej in znanja, zaščita svetovne kulturne dediščine ter razumevanje položaja kulture v sodobnih družbah (povzeto po UNESCO 2008).

Na svojem širokem področju delovanja se Unesco sooča z značilnostmi in raznolikostmi družb, kar je privedlo tudi do tega, da organizacija poudarja pomen transdisciplinarnosti. Okolje, v katerem deluje, je privedlo do zavedanja specifičnosti ter tako tudi do razmišljanj o kulturi in *kulturah*. Gre za razmišljanja ne le o pomenu kulture kot take, temveč, kar je za nas mnogo bolj pomembno, o raziskovanju in opredeljevanju vsebine tega koncepta.

Skladno s svojo ustavo Unesco državam članicam pomaga pri oblikovanju njihovih kulturnih politik, eden pomembnih ciljev Unesca je tudi pomoč pri oblikovanju primernih odgovorov na izzive, ki jih v vseh svojih oblikah predstavlja kulturna raznolikost. Ti odgovori in politike, ki jih sooblikuje Unesco, se ne nanašajo le na področje kulture v ožjem smislu materialnega (na primer umetniških del), temveč se ukvarjajo tudi z vlogo, ki jo *kultura* igra na vseh področjih človeškega delovanja. Med svojimi strateškimi cilji Unesco še posebej izpostavlja promocijo oblikovanja in implementacije dokumentov, ki določajo standarde na področju kulture, varovanje kulturne raznolikosti in spodbujanje dialoga med kulturami in civilizacijami ter krepitev povezav med kulturo in razvojem, slednje predvsem kot izmenjava znanj, ki vodi do razvojnih praks, pri katerih se v največji možni meri upošteva kulturo kot element razvoja, v tem kontekstu razumljenega kot zagotavljanje kakovostnejšega življenja. Podobno poslanstvo organizacije vidi tudi Verena Stolcke: »Zdelo se je, da je demone rase in evgenike politično, če ne znanstveno, izgnalo delo Unesca in drugih institucij, usmerjeno k obrambi človeške enakosti in kulturne raznolikosti« (1995: 2).

Cilji Unesca so razvidni tudi iz njegove *Univerzalne deklaracije o kulturni raznolikosti*,⁸ zato med osrednja vodila delovanja organizacije sodi tudi promocija tega dokumenta na mednarodni in nacionalni ravni. S sprejetjem deklaracije je mednarodna skupnost prvič dobila mednarodni instrument, ki je kulturno raznolikost dvignil na raven skupne dediščine človeštva. Njen osrednji namen je oblikovanje odgovorov na dveh pomembnih problemskih področjih: zagotavljanje spoštovanja kulturnih identitet in prispevanje k oblikovanju ozračja, ki bi omogočalo ustvarjalnost vseh, kultura pa bi bila eden dejavnikov razvoja. Ta vizija je vsaj delno tudi posledica dela, vloženega v *OCD*. Ker se pridružujem Eriksenovemu mnenju, da *OCD* predstavlja »najbolj koherentno izjavo Unesca o kulturi v sodobnem svetu,« (2001: 127) bom v nadaljevanju dileme opredeljevanja kulture postavila v

8 Gre za dokument, ki ga je Generalna skupščina Unesca soglasno sprejela na svojem 31. zasedanju 2. novembra 2001, njegova rdeča nit pa je poudarjanje, da je medkulturni dialog najboljši garant miru (Unesco Convention 2005).

kontekst vsebine poročila *OCD*, njegovih kritik in analize.

Vloga kulture je več kot le instrumentalna

Poročilo *Our Creative Diversity*⁹ je nastalo z ambicioznimi cilji in je po svojem poslanstvu delno naslednik odmevnega poročila *Our Common Future* (*Naša skupna prihodnost*), ki je v svetovni agendi ustoličilo koncept trajnostnega razvoja.¹⁰ V *OCD* so člani Svetovne komisije za kulturo in razvoj poskušali opredeliti vlogo kulture v sodobnih družbah ter njeno povezavo z razvojem, pri čemer so ta koncept tudi razdelali. *OCD* je delo Svetovne komisije za kulturo in razvoj, v njegovem predgovoru pa je predsednik komisije Javier Perez de Cuellar zapisal, da je šlo pri njenem delu (tudi) za ponovni razmislek o samem procesu razvoja, o kulturi kot naslednji stopnji pri razmišljanju o razvoju, njihovo delovanje pa naj bi spodbudile tudi razmere v vse bolj nedoločenem in neuravnoteženem svetu, v katerem so se mnogi »obrnili h kulturi kot sredstvu odpora proti entropiji globalnega sistema« (OCD 1995: 9).

Iz povedanega bi lahko sklepali, da so avtorji poročila zavezani statični opredelitvi kulture, saj je iz navedka razvidno, da se v tem primeru gleda na kulturo kot na nekaj statičnega, kar lahko razumemo tudi kot branik pred spremembami. Vendar so se člani komisije zavedali pomanjkljivosti take opredelitve, saj so bili, kot trdi de Cuellar, prepričani, da je »kultura ... osrednja spremenljivka pri razlagi različnih vzorcev sprememb in osrednja determinanta, če ne celo samo bistvo trajnostnega razvoja, saj odnosi in načini življenja urejajo načine, na katere upravljamo z vsemi našimi neobnovljivimi viri« (OCD 1995: 10). Tako lahko kot prvo in za članek zelo pomembno značilnost poročila določim opisano *dvojno videnje kulture*.

Eden najpomembnejših prispevkov poročila je povezan z njegovim teoretičnim in programskim delom, saj so avtorji poročila poudarili, da kulturi ne smemo pripisovati zgolj instrumentalne vloge, ker ima v družbi mnogo pomembnejšo konstruktivno, konstitutivno in ustvarjalno vlogo. V povezavi s takim pojmovanjem kulture je šla komisija še korak naprej in kot eno osrednjih vodil nadaljnjega raziskovanja kulture zastavila iskanje jedra skupnih etičnih vrednot in načel, ki jih je poimenovala globalna etika. Ob raziskovanju in razpravi o etičnih

9 *OCD* (1995) obsega vsebinske sklope Nova globalna etika, Zaveza pluralizmu, Ustvarjalnost in emancipacija, Izzivi medijsko bogatega sveta, Spol in kultura, Otroci in mladostniki, Kulturna dediščina za razvoj, Kultura in okolje, Ponovni razmislek o kulturnih politikah, Raziskovalne potrebe in Mednarodna agenda.
10 Gre za poročilo Svetovne komisije za okolje in razvoj, ki ji je predsedovala norveška državica Gro Harlem Brundtland.

potezah posameznih kultur ter razdelavi koncepta kulture je bilo neizogibno tudi srečanje z razlikami, pri obravnavi katerih je prišla do izraza predvsem dvojnost med dinamičnim, fluidnim konceptom kulture, ki implicira njene spreminjajoče se meje in vsebino, ter opredeljevanjem kulture kot zamejene entitete s stabilnimi, jasnimi in trajnimi mejami. Tako v poročilu *OCD* (1995: 35, 54-5, 232-4) piše, da kulture ne le medsebojno vplivajo, temveč se tudi prekrivajo. Polja prekrivanja pa avtorji v poročilu ne razdelajo, pri govoru o pluralizmu le zapišejo, da je slednji »vseprežemajoča, trajna značilnost sodobnih družb« (OCD 1995: 73). Pluralizem nato postavijo v koncept (priznanih) večetničnih družb in poudarijo pomen iskanja kohezivnih dejavnikov, ki te družbe držijo skupaj, kar naj bi pripeljalo do boljšega izkoriščanja možnosti, ki jih pluralizem ponuja. Te naj bi bile razvidne predvsem na področju promocije ustvarjalnosti, in sicer pri oblikovanju politik, razvoju družbe in skupnosti, pri upravljanju, izobraževanju in v tehnologiji.

Pomembno mesto v poročilu dobi tudi priznavanje, spoštovanje in upoštevanje kulturne raznolikosti ali z besedami avtorjev poročila: države se morajo odmakniti od »monolitnih idej 'nacionalne kulture' in se premakniti k sprejemanju raznolikosti, etnične raznolikosti in raznolikosti v individualnih izbirah ter skupinskih praksah« (OCD 1995: 234).

Kot uvod v kritično oceno poročila naj opozorim na to, da je rdeča nit besedila priznavanje in upoštevanje raznolikosti, ki se v večini primerov nanaša na ozko področje kulturne politike, manjšin in umetnosti. Gre za pogled na kulturo kot na del družbe (kot na primer gospodarstvo ali pa izobraževanje), kar je parcialni pogled, ki kulture ne priznava kot nečesa, kar prežema vse dejavnosti subjektov kulture, ki sestavljajo skupnost.

Eriksenova kritika Unescove definicije kulture

Thomas Hylland Eriksen označi delo komisije, ki je oblikovala *OCD*, za pomemben prispevek k raziskovanju kulture, pri katerem so se avtorji zavedali mnogih pasti, s katerimi so se soočali na svoji poti, na kateri so morali manevrirati med pastmi »nihilističnega kulturnega relativizma in premočnega univerzalizma« (2001: 127). Kljub temu se po Eriksenovem mnenju tem pastem niso uspeli v celoti izogniti (2001: 129).

Ena od kritik poročila je, da ga označuje neodločenost glede rabe koncepta kultura. Prvič, ni vedno jasno razlikovanje med kulturo kot umetniškimi deli in kulturo kot načinom življenja (Eriksen 2001: 131), pri čemer obstaja še dodatna pristranskost, saj se na kulturo gleda kot na *različnost*, upodobljena je kot zbir simboličnih dejanj, ki ustvarjajo meje med skupinami. Pri tem bi nepozornega

opazovalca lahko zaneslo k mnenju, da eksotičnost (v »naših« očeh) kot eksponirana različnost nekoga oziroma nekaj kvalificira kot del kulture. Vendar pripadnosti *kulturi* v analitičnem smislu ne smemo izvajati iz subjektivne ocene stopnje »eksotičnosti« ali drugačnosti osebe. Drugič – in mnogo pomembnejše –, v poročilu je kultura konceptualizirana kot nekaj, kar je lahko enostavno pluralizirano, kar pripada določeni skupini ljudi in se povezuje z njihovo dediščino oziroma s »koreninami« (statično dojetje kulture), po drugi strani pa avtorji *OCD* poudarjajo, da so kulturni pojavi tudi impulzi, zunanji vplivi, globalizacija in kreolizacija¹¹ (ki so vsi dinamični pojavi). Ta dualnost odgovarja dvema naboroma konceptov kulture, ki prevladujeta v sodobni antropologiji, predstavljenima zgoraj. Pridružujem se mnenju Thomasa Hyllanda Eriksena (2001: 132), da je komisija v svojem poročilu skušala zaobjeti obe dimenziji, vendar je druge dimenzije, ki predstavlja perspektivo, tipično za sodobno antropološko teoretiziranje, zgolj za vzorec, kar privede do analitično nezadovoljivega rezultata. Tako poročilo v veliki meri gradi na koncepciji kulture, ki sem jo označila kot *nekdaj prevladujočo*; kulture so v poročilu predstavljene kot zamejene statične entitete, last skupin, ki imajo skupne osnovne vrednote in navade.

Podobno kritiko zapiše tudi Susan Wright (1998), ki poudarja pomen novega pojmovanja kulture, po katerem kulturne identitete niso zamejene, statične in inherentne, temveč dinamične, fluidne in situacijsko skonstruirane v določenem prostoru in v določenem času.¹² Gre za proces oblikovanja pomenov, ki je konstanten proces dokazovanja in spodbijanja, v katerem akterji pomene kulture spreminjajo, predelujejo, usmerjajo. »Teoretični razvoji na področju kulturnih študij, v poststrukturalistični in feministični antropologiji so nas pripeljali do razumevanja, da 'kulture' niso in tudi nikoli niso bile naravno zamejene entitete« (Wright 1998: 9). Unesco po mnenju Wrightove pri oblikovanju vizije nove etične svetovne ureditve začrta svet, ki ga sestavljajo »kulture« kot ločene entitete, poleg tega pa se ni posvetil boju za moč opredeljevanja njihovega pomena. Pojmovanje kultur kot zamejenih entitet je to, kar Eriksen (1993) primerja z »otoškim pogledom na svet,« ki zgreši pomembno dinamično dimenzijo kulture.

11 Kreolizacija, imenovana tudi hibridizacija ali sinkretizacija kultur, je analogija, vzeta iz lingvistike, pomeni pa mešanje dveh ali več nekdanjih ločenih tradicij ali kultur; gre za pojav, do katerega pride ob stiku kultur.

12 Stare ideje kulture so po njenem mnenju predvsem: (i) kultura kot zamejena, manjša entiteta; (ii) njene značilnosti so opredeljene, se ne spreminjajo in so v ravnovesju, ki omogoča samoreprodukcijo; (iii) gre za sistem skupnih pomenov, avtentično kulturo; (iv) posamezniki, ki sestavljajo kulturo, so identični, homogeni (Wright 1998: 8).

Trditev, ki jo lahko preberemo v poročilu, da je večina družb danes kulturno pluralnih, sicer lahko deluje kot zanikanje teh pomislekov, vendar ob podrobnem branju postane jasno, da to ni, saj je tudi tukaj vsebovana implicitna domneva, da so kulture, ki sestavljajo družbe, zamejene.¹³ *OCD* vseskozi implicitno ali eksplicitno obravnava kulture kot zakoreninjene in stare,

kot toliko drugih elitnih pojmovanj kulture, ki so še vedno pod vplivom romantičnih koncepcij, to poročilo eksplicitno ne prizna kulturne dimenzije mainstreamovskih ali sodobnih pojavov, kakršni so na primer urbana kultura angleškega srednjega razreda, kultura New Yorka ali Bombaja, kultura sodobnih Nemcev ali Francozov. (Eriksen 2001: 132)¹⁴

Na podlagi tega Eriksen postavi tezo, da »Unescove kulture« ostajajo otoki ali v najboljšem primeru polotoki (isti 2001).

Eriksen (1993) je razvil metaforo o *kulturah kot otokih*, da bi prikazal neupravičenost pojmovanja kulture kot izolirane in samovzdržujoče se družbe. Podoba otoka oziroma otokov namreč asociira na izoliranost in edinstvenost ter predstavlja implicitno metaforo zamejenih sistemov. Ta paradigma naj bi v družboslovju celo prevladovala, vendar pa je kultura lahko otok zgolj v toliko, kolikor je v mnogih pogledih posebna – ima svoje značilnosti –, ne pa v smislu izoliranosti, saj je v vsaki družbi vedno prisoten tudi element zunanjih stikov, zaradi katerega nikoli ne moremo govoriti o popolni izolaciji (Eriksen 1993, primerjaj tudi Wolf 1998). Ne gre za zunanje stike, ki preprečujejo izolacijo, temveč za stike, ki dejansko omogočajo identifikacijo ene kulture v odnosu do druge. Tukaj se najdemo na področju konstrukcije identitet; ko se gibljemo na področju konstruktivizma, še posebej v povezavi z mejami v družbi ali med družbami, pa ne moremo mimo omembe Bartha, ki je pisal (tudi) o povezavah med koncepti meje, etničnosti in kulture. Za Bartha je konstrukcija meja v pluralnih družbah povezana predvsem z bližnjimi drugimi, ki nam omogočajo samoprepoznavanje in grajenje identitete ter s tem tudi konstrukcijo meja med nami in njimi.

¹³ Pomembna pomanjkljivost poročila je tako tudi odsotnost razprave o hibridizaciji in kreolizaciji, ki sta zelo pomembna koncepta sodobne antropologije, saj so pojavi prepletanja izjemnega pomena.

¹⁴ Na drugem mestu avtor izpostavi tudi, da pluralizem, zajet v *OCD*, ne vključuje post-pluralnih hibridnih oblik oziroma, da ni videti, da bi pravica do neke identitete vključevala tudi pravico posameznika, da nima določene (navadno etnične) identitete (Eriksen 2001: 135).

S tega zornega kota postane središče proučevanja etnična meja, ki opredeljuje skupino, in ne kulturne reči, ki jih meja obdaja. Meje, ki se jim moramo posvetiti, so seveda družbene meje, ki pa lahko imajo tudi ozemeljske komplemente. /.../ Dihotomizacija drugih kot tujcev, kot članov druge etnične skupine, nakazuje spoznanje o omejenosti skupnih razumevanj, različnih kriterijih vrednotenja in delovanj ter o omejevanju interakcij na področja, za katera se domneva obstoj skupnega razumevanja in vzajemnega interesa. (Barth 1998: 15)

Nekateri pojavi »otoškosti« so rezultat zgodovinskih okoliščin in naključij, nekateri pa so lahko zavestno oblikovani, stvar odločitve. Eriksen opozarja tudi na to, da je »otoškost« v prvi vrsti stvar perspektive. Ker »so sistemske meje izključenosti in vključenosti relativne /.../ je lahko enako res, če trdimo, da obstaja globalna kultura, ali pa če trdimo, da obstajajo kulture, ki obsegajo le dva človeka« (Eriksen 1993). Metafora otoka je sicer lahko koristna, vendar le kot prikaz vidikov intersubjektivnih pomenov in zavestnega vzpostavljanja družbenih in kulturnih meja, ne pa kot »objektivna« značilnosti družb. Miselni prehod, ki ga storimo z opustitvijo konceptualne rabe *kulture* kot zamejenega sistema, lahko v teoriji označimo tudi kot prehod od iskanja pozitivistične resnice k manj ambicioznim interpretacijam mnogopomenskih svetov; od strukture k procesu; od vzročnosti k intersubjektivnosti; od stabilnih družbenih enot h gibljivim sistemom pomena (vse po Eriksen 1993).

Pri razpravi o opredeljevanju vsebin konceptov naj uvedem še razmislek o tem, da je samo opredeljevanje oziroma sposobnost dajanja vsebine in okvira, v katerem se razmišlja, del strukturne moči, če uporabimo konceptualizacijo Susan Strange (1995). Strangeova v svoji razpravi o moči opredeli relacijsko in strukturno moč in slednjo izvede kot moč določanja, kako naj se nekaj naredi (misli), gre za moč določanja okvirov (pravil iger), znotraj katerih so države, institucije in posamezniki povezani. Strukturna moč je pomembnejša od relacijske, pri kateri gre za enoznačen vpliv A na B, saj gre za moč posameznika, skupine ali države, da drugega posameznika, skupino ali državo usmeri v delovanje, ki se sicer ne bi zgodilo (Strange 1995: 23-42). Gre za oblikovanje struktur, znotraj katerih delujemo in v okviru katerih razmišljamo, kar lahko apliciram tudi na strukturno moč oblikovanja definicije kulture (na primer v okviru Unesca), na podlagi katere se (so)določa, kaj sodi pod okrilje kulturne politike, kolikšen je vsebinski razpon Unescovih pristojnosti in tako dalje. Ne pozabimo, da Unesco vodijo – določajo smernice delovanja njegovih strokovnjakov in nacionalnih odborov – predstavniki držav, države pa organizacijo tudi financirajo,

kar pomeni, da ta lahko postane poligon za uveljavljanje tako strukturne kot relacijske moči. Najbolj odmeven primer, povezan z Unescom, je bil bojkot organizacije s strani ZDA, ki so Unesco zaradi nestrinjanja z upravljanjem organizacije in njenega domnevno pristranskega (protizahodnega) delovanja zapustile leta 1984 in se vanj dejavno vrnila šele leta 2003, kar je organizacijo pahnilo tudi na rob finančnega zloma (Unesco 2006).

Rešitev: Reči bobu bob?

Eriksen (2001: 142-4) dokazuje, da z besedo kultura označujemo izredno raznolike pojave, pojme in stvari, iskanje rešitve pa ga pripelje do teze, da je koncept kulture tako mističen in tako poln ideološkega naboja, da je postal oziroma postaja vse manj uporaben. Tako izoblikuje rešitev, da bi se bilo koncepta kulture najbolje znebiti, saj se sploh ne ve več, kaj ta mnogopomenski pojem zajema. Z Eriksenovimi besedami, »če misliš lokalne obrti, jim reci tako; enako velja za jezik, ideologijo, patriarhat, pravice otrok, obredne prakse, prehranjevalne navade in lokalne politične strukture« (2001: 142). Avtor nato dokazuje, da opustitev rabe koncepta kultura sploh ni tako radikalna, kot se to morda zdi na prvi pogled. To pa zato, ker po njegovem mnenju za razumevanje lokalnih razmer koncepta kulture sploh ne rabimo, saj zadošča spoznanje, da so lokalne stvarnosti vedno lokalno skonstruirane. Teh stvarnosti ne moremo rangirati, nobena ni bolj »avtentična« od druge, razvoj pa v danem kontekstu pomeni predvsem doseganje nadzora nad lastnim življenjem. Prav tako lahko podpiramo lokalne umetnosti, ruralne časopise in ohranjamo zgodovinske stavbe brez mističnega govorjenja o »kulturi ljudi«. Eriksen svojo rešitev zagovarja s tem, da se na ta način pridobi na natančnosti, pri čemer neželena stranski učinki izginejo. Z drugimi besedami: »Vztrajanje pri upoštevanju lokalnih okoliščin bi spodbilo vsakršen sum o surovem razsvetljenskem imperializmu« (Eriksen 2001: 142), ki s sabo prinaša ideje homogenizacije. Vse to bi moralo biti usmerjeno k želji doseči enakopravnost, ki spoštuje razlike. Eriksen vidi rešitev v spremembi diskurza, ki bi omogočila emancipacijo kulturnega besedišča, katerega deli bi sami dobili pomen oziroma težo terminov.

Eriksen ni bil prvi, ki se je lotil kritike termina kultura. Kot je opozoril Brightman (1995: 510), se nedoslednost antropologije pri rabi termina *kultura* vse pogosteje kaže tudi v tem, da se antropologi izogibajo rabi tega termina ali zanj iščejo terminološke nadomestke. Obenem opozori, da zahteve po dopolnitvi, rekonceptualizaciji termina niso nove, da pa so novejša teza, da je koncept kulture tako poln napak, da bi ga morali izgnati iz antropološkega besednjaka. Brightman (1995: 510-1) med avtorji, ki so skeptični glede uporabnosti

termina kultura, omenja naslednje: Rosaldo, Appadurai, Moore, Said, Rabinow, Kahn, Clifford, Abu-Lughodova in že v tridesetih letih Lowie.¹⁵

Menim, da je osrednji pomen Eriksenove kritike predvsem v tem, da opozori na pomanjkljivosti koncepta kulture in nedoslednosti pri njegovi rabi, kar (lahko) posledično privede do izboljšanja koncepta samega. Preimenovanje (ali opustitev določenih poimenovanj) samo po sebi ne prinese nujno tudi pravilnega razumevanja konceptov, zato se zdi smotrnejše nadaljevati pot, ki so jo člani komisije začeli s pripravo poročila o dimenzijah kulture v sodobnem svetu, in na ta način sodelovati pri tem, da se koncepti začnejo vsebinsko pravilneje uporabljati, in da se pri njihovi obravnavi upošteva njihova večdimenzionalnost. Pri tem se moramo zavedati, da je pomembno raziskati, kdo oblikuje pomena tako imenovane ključnih besed sodobnosti in s kakšnim namenom – torej kje se uporablja kultura kot koncept, kdo temu konceptu določa vsebino in zakaj.¹⁶

Od mozaika do mavrične reke

Uveljavljanja opredelitev kulture spremljajo tudi metafore, katerih osrednji namen je približati pojem kulture vsakodnevnomu življenju in ga čim bolj plastično ponazoriti. Zato so spremembe konceptualizacije kulture pripeljale tudi do spremembe metafor, ki so se in se še uporabljajo za oris pojma kulture. Tudi preko razumevanja teh sprememb lahko proučujemo razvoj koncepta in ugotavljamo, v kakšni smeri se giblje in pod kakšnimi vplivi se razvija.

Med najbolj znanimi Unescovimi metaforami,

¹⁵ Brightman v razpravi o kritikah koncepta kulture izpostavi tudi pomembno problematiko postavljanja kulture pod vprašaj – pri govorjenju o tem, da bi morali opustiti koncept kulture, se moramo vprašati, o katerem konceptu je sploh govora. »Nedavni argumenti, da konstrukt kulture izginja ali je pogrešljiv, implicirajo konceptualno stabilnost /.../, predpostavljajo, da je obstajal in da obstaja nek konstrukt kulture z neko določeno opredelitvijo, ki se jo zdaj spodbija« (Brightman 1995: 527). Za kritike koncepta kulture primerjaj še Kuper 1999, Muršič 2002, Fox in King 2002. Kuper na primer govori o kulturi kot o »hiperreferenčni besedi« (1999: x), medtem ko Keesing opozarja, da se »dejanško srečujemo z globoko ironijo, saj je naš antropološki koncept kulture obvladal ljudsko miselnost in se je hočeš-nočeš prenesel v sodobno življenje, ko se hkrati mnogi sprašujemo o uporabnosti tega koncepta in skušamo najti alternativne poti razmišljanja o kolektivnih simbolih in pomenih, kakor so rabljeni zunaj naše discipline« (193: 25).

¹⁶ V tem kontekstu, vendar v nekoliko drugačni debati, je zanimiva Asadova teza, da so antropologi kot »avtentične kulture« zmotno podprli zgodovinsko specifične dominantne ideologije ali avtoritativne diskurze, ki niso bili niti nadčasovni niti unifor-mno skupni vsem članom (Asad 1973).

povezanimi s kulturo, je ponazoritev sveta z »mozaikom kultur«, ki gre z roko v roki s pojmovanjem kulture kot zamejene, relativno statične entitete, ki se je izkazalo za neverjetno trdoživega.¹⁷ Prav to videnje kultur kot statičnih in zamejenih entitet je prevladovalo tudi v Unescovih pisanjih o kulturi in se je začelo resneje spreminjati šele v devetdesetih letih. Gre za koncept, ki ga je lahko razložiti predvsem v miselnosti, podrejeni konceptu nacionalnih, ozemeljsko zamejenih držav, saj z njim ne prihaja (nujno) v konflikt. Kulture veljajo za relativno stabilne raznolike entitete, ki na ozemlju države sestavljajo mozaik. Na določenem ozemlju torej lahko živi več različnih kultur, vendar se z metaforo mozaika implicira, da jih je mogoče med sabo (ozemeljsko in vsebinsko) razlikovati, da so med kulturami vzpostavljene meje, in da med njimi ne prihaja do omembe vrednih kulturnih stikov.

Taka ideja kulture se je začela spreminjati s konceptualizacijo, ki je znala misliti dovzetnost za zunanje vplive, vključevanje v kulturne izmenjave, vse bolj pa je tudi postajalo jasno, da metafora mozaika kultur ni več primerna, kar so pri Unesco eksplicitno zapisali tudi v svetovnem poročilu za leto 2000 (Unesco 2000). Po mojem mnenju so k tej konceptualni spremembi pomembno pripomogle tudi priprava poročila *OCD*, ponujena razdelava koncepta kulture in njene kritike. Kljub določenim pomanjkljivostim poročila je to nakazalo smer razumevanja pojma kultura, s pomanjkljivostmi in nedoslednostmi pa odprlo pot drugim strokovnjakom, da *OCD* in njegove koncepte dopolnijo ter s tem pripomorejo k oblikovanju koncepta kulture, ki bo presegel nekonsistentnosti semantične zapuščine in mnogopomenske stvarnosti ter tako nudil tudi primerno »orodje« za analizo in razumevanje celotnega razpona tematik, ki se dotikajo koncepta kulture.

Po besedah Svetovnega kulturnega poročila na kulture ne smemo več gledati kot na fiksne, zamejene in izkristalizirane skupnosti, saj so »čezmejne kreacije,

ki se izmenjujejo po vsem svetu preko medijev in svetovnega spleta. Kulturo moramo videti kot proces in ne kot končni izdelek (2000: 15)«. Kljub temu, da taka trditev nujno izzove polemiko o tem, koliko so bile kulture sploh kdaj fiksne in zamejene, je osnovni sklep posledica napredka, narejenega pri razumevanju kulture, h kateremu je pripomogel tudi *OCD*, saj ga avtorji poročila eksplicitno navajajo kot enega od virov, na katerih so pri svojem delu gradili in zaradi katerih so se ponovno lotili preizpraševanja kulturne raznolikosti in njenih implikacij (Unesco 2000: 15). Za metaforo mozaika kultur ponudijo zamenjavo, in sicer »mavrično reko kultur«, s katero želijo opisati kulturne razmere v svetu. Gre za parafrazo koncepta Nelsona Mandele mavrični narod, s katero avtorji Svetovnega kulturnega poročila poudarjajo, da sveta ne sestavlja mozaik kultur, temveč nenehno spreminjajoča se reka kultur, ki predstavlja nas, našo zgodovino, družine in tudi sosede.

Iz te nove metafore kulture izhaja še ena implikacija, ki je ravno tako pomembna pri nadaljevanju debate o kulturi, namreč tako kot reka nikoli ne miruje, se tudi kultura nenehno spreminja. To je implicirano v novjšem (procesualnem) razumevanju koncepta kulture, vendar je bil tukaj storjen še korak naprej, saj ne gre le za spreminjanje, temveč za tekmovanje med različnimi vsebinskimi elementi kulture. Po mojem mnenju je pomemben tudi premik od pojmovanja kulture kot konsenzualne dejavnosti h kulturi kot *področju tekmovanja* (site of contestation). Tako pojmovanje je primernejše v razmerah, ki jih ustvarjajo sodobni pretoki kulture med območji, regijami, pokrajinami, državami in celinami, prav tako pa tudi v razmerah konfliktnih odnosov, kjer se kot pomemben kaže *dejavnik kultur/e*. Metafora mavrične reke zaobjame vse te elemente, vendar je treba to relativno novo metaforo vpeljati v (širšo) javnost in jo predstavljati v diskurzu o kulturi.

V Svetovnem kulturnem poročilu za leto 2000 lahko tudi opazimo, da v njem koncept kulture kot področja tekmovanja uokvirijo s konceptualizacijo, usmerjeno k oblikovanju konkretnih politik, kar privede do pojma *kulture kot področja pogajanj*. Pri tem konceptu so v ospredju procesi opredeljevanja pomena kulture, ki zagotavlja občutek pripadnosti, potekajo pa v prvi vrsti preko komunikacije in družbenega delovanja. Posredno gre pri tem, poleg samega opredeljevanja koncepta kulture, tudi za priznanje kulturne raznolikosti¹⁸ kot »zavestnih in načrtnih izbir« (Unesco 2000: 37), ki eno kulturo

18 Antropološka opredelitev kulturne raznolikosti pravi, da gre za »stabilno družbeno obliko soobstoja skupin z različnimi kulturnimi identitetami,« (Unesco 2000: 111) ki mora imeti dovoljšnje trajanje, varnost in vzdržnost, da se identitete, ki jih generira, lahko reproducirajo skozi čas.

17 Profesorica barcelonske univerze Verena Stolcke (Unesco 2000: 32) v podobni debati opozarja na pasti takega videnja kulture, ter pri tem opozori na retoriko, ki se je v Zahodni Evropi izoblikovala glede imigrantov (te se krivi za družbeno-gospodarske težave države). Verena Stolcke postavi tezo, da se je v Evropi postopoma pojavil prepoznaven politični manever, ki ga še posebej uporablja tako imenovana desnica – to je retorika izključevanja, ki je prešla od poudarjanja različnih zmožnosti ras (danes nesprejemljivega rasizma) k poudarjanju različnosti kulturnih identitet, tradicij in dediščine, ki so obenem videne kot ozemeljsko zamejene. Stolckejeva ta pojav poimenuje *kulturni fundamentalizem*. Ta kulturo vidi kot reificirano, kot zamejen, lokaliziran in zgodovinsko zakoreninjen nabor tradicij in vrednot, ki se prenaša z generacije na generacijo (Stolcke 1995: 2-6). Kulturni fundamentalizem kulture segregira prostorsko – vsaki kulturi pripada določen prostor, pri čemer se prezre dejstvo, da nacionalne države kulturno niso uniformne (Stolcke 1995: 8).

razlikujejo od druge. Pluralizem je tako norma in dinamični proces – impliciran tudi v metafori reke kultur –, ki zahteva odprtost za spreminjajoče se kulturne vrednote znotraj družb in med njimi.

Kulture niso otoki, niso sestavni deli mozaika. So polotoki? So mavrična reka? Dejstvo, da izbrani koncept težko ukalupimo v metaforo, samo po sebi ni problematično, dokler se zavedamo njegovih osrednjih dimenzij in dokler procesa opredeljevanja ne politiziramo in ne uporabljamo za legitimacijo izključevanja, na kar opozarja tudi Wrightova (1998). Strokovnjaki so se že pred desetletji znašli na razpotju med koncepcijami kulture, ki so tako različne, da predstavljajo niz diametralno nasprotnih idej in implikacij. Pojavilo se je vprašanje, kako naprej? *OCD* lahko vidimo kot mejnik, ki je na mednarodno agendo eksplicitno postavil potrebo po oblikovanju definicije kulture in izpostavil njen pomen v našem življenju. Kot poudarja Engle Merryjeva (2001: 41), koncept kulture danes razumemo kot zgodovinsko proizveden, globalno sopovezan, notranje spodbijan in označen z nejasnimi mejami identitete in prakse. To je lahko primerno izhodišče za preizpraševanja tega koncepta, ki so v mnogočem pomembnejša od prizadevanj za oblikovanje »popolne definicije«.

Dobre ograje za dobre sosede?

Zgornji naslov je izhodiščna misel prispevka Johna Williamsa z univerze v Durhamu v Veliki Britaniji, v katerem je razpravljal o mednarodni etiki in ozemeljskih mejah kot dinamičnih normah.¹⁹ Williams je v naslov svojega prispevka vključil ljudsko modrost, da dobre ograje naredijo dobre sosede, ki jo je nato razčlenil s politološko-teoretičnega stališča. Njegovi sklepi, ki se tičejo politoloških teorij, na tem mestu niso tako pomembni, za pričujočo razpravo o presejanju pojmovanja kulture kot zamejenega koncepta pa je razmislek o implikacijah meja zelo zanimiv. V družbeni praksi inherentna ideja meje (oziroma ograje) je kompleksna ideja, ki jo sestavljajo potrebe, pritiski in zahteve družb (Williams 2001). Ena pomembnejših kritik poročila *OCD* je, da kljub priznavanju obstoja dinamične in spremenljive komponente kulture, slednjo v veliki meri še vedno dojema kot zamejeno entiteto ter v poročilu implicitno ali celo eksplicitno o kulturah govori kot o stvareh, ki jih ločujejo meje. Tudi zaradi teh kritik najdemo v svetovnem poročilu Unesca pet let kasneje eksplicitno izjavo, da so kulture »čezmejne stvaritve« (Unesco 2000: 15), pri čemer gre za konceptualni premik, ki ga zaznamuje tudi vpeljava metafore mavrične reke.

Kaj so implikacije »dobre ograje«? Predvsem to, da družba zna opredeliti sebe v odnosu do drugih ter s tem tudi ugotovi, kje so in kakšne so njene meje. Vendar pa se tukaj kaj hitro ujamemo v zanko grajenja identitet. Prav identitetna politika je po mnenju Thomasa Hyllanda Eriksena (2001: 130) ena opaznejših pomanjkljivosti *OCD*. Oblikovanje identitete je zapleteno problemsko področje, ki vsebuje vrsto teoretskih pristopov, vendar se ga v poročilu avtorji niso dotaknili oziroma niso problematizirali samega oblikovanja identitete, ne glede na njeno vsebino. V poročilu sicer lahko preberemo nekaj vrstic o identiteti, vendar teh avtorji ne soočijo z drugimi deli poročila, kar bi bilo nujno potrebno. V »zagovor« lahko preberemo, da so avtorji poročilo napisali za mislijo na širšo javnost in ne na specializirane družboslovce, vendar menim, da na tako zapletena vprašanja, kakršna so si avtorji poročila zastavili, brez povezave s teorijami identitete ni mogoče odgovoriti, tu pa se pojavi že prej omenjena zanka:

Kritični, samorefleksivni obrat v antropologiji v zadnjem desetletju je upravičeno postavil pod vprašaj politične in teoretične implikacije samoumevne zamejenosti in izolacije kultur v klasičnem etnografskem realizmu. Ni več splošno sprejetega pojmovanja kultur kot relativno nesprenmenljivih in integriranih sistemov skupnih vrednot in pomenov. Večje »postmoderno« zavedanje o kompleksnosti kulture in kulturnih politik ter vmeščenosti znanja v poststrukturalistični antropologiji pa privede do paradoksa. Kljub zatrevanju nasprotnega, morajo »kritike kulture« in kulturni konstrukcionisti nujno predpostaviti ločenost kultur in njihovo zamejenost. (Stolcke 1995: 12)

Namreč, da lahko (os)mislimo Nas, potrebujemo Druge, šele ko je med Nami in Njimi meja, lahko ene in druge opredelimo in jih tako »obudimo v življenje«.

Pri razpravi o mejah se kaže pridružiti tudi mnenju Lourdes Arizpe (1996), da so spremembe meja med kulturami povezane tudi s politično reorganizacijo vloge nacionalne države na globalni ravni. V kontekstu našega diskurza o kulturi in kulturni raznolikosti pa se lahko navežemo na ideal, ki izhaja iz *Svetovnega kulturnega poročila*: na države naj se ne gleda več kot na skrbnike »naroda« (pojmovanega kot nedeljiva kulturna entiteta), temveč kot na skrbnike kulturnega pluralizma in garante njegove trajnosti. Vendar je to le ena dimenzija, pri kateri moramo vedno biti pozorni na (morebitno) politizacijo kulture. Na to nas opozarja tudi Susan Wright (1998), ki v svoji kritiki, uperjeni proti poročilu *OCD*, cinično pravi, da bi se ga dalo parafrazirati v geslo »spodbujajmo raznolikost«. Glede na to, da so »tradicionalizem in

¹⁹ Gre za predavanje na redni letni konferenci ISA, ki je potekala februarja 2001 v Chicagu, ZDA.

modernizem, etnična fragmentacija in globalna unifikacija /.../ komplementarne dimenzije političnih procesov v sodobnem svetu,« (Eriksen 2001: 136) je pri razumevanju dimenzij kulture pomembno tudi razumevanje teh družbenih procesov, v okviru katerih se opredeljevanje kultur(e) dogaja.

Sklep: Iščimo odgovore

Poročilo *Naša ustvarjalna raznolikost* je po mojem mnenju kljub pomanjkljivostim pomembno prispevalo k vsebinskemu področju razumevanja koncepta kulture, kar je razvidno tudi iz dokumentov, ki so jih pri Unescu sprejeli po izidu poročila. V članku sem želela predvsem prikazati pomen tega Unescovega poročila in obenem opozoriti na njegove nedoslednosti. Če bi se te v večji meri upoštevalo, sem prepričana, da bi lahko oblikovali definicijo kulture, ki bi privedla tudi do boljših politik na področjih, ki so povezana z razumevanjem same narave kulture, to je ne le znotraj delokroga Unesca, temveč tudi širše.

Unesco ima izjemno obsežno delovno področje, pri čemer pa je dolgo manjkal skupen, dodelan pogled organizacije na kulturo, relativizem in pravice. V sodobnosti pa se vse bolj premikajo (tudi) k oblikovanju skupnih razumevanj konceptov, ki bi organizaciji pomagali pri njenem delu. Tudi Unescova *Univerzalna deklaracija o kulturni raznolikosti* je korak na poti ne le k bolj koherentnim konceptom, temveč tudi njihovem udejanjanju v praksi v dobro vseh. Slednje se v delokrogu Unesca primarno nanaša na zagotavljanje dostojnega življenja (v prvi vrsti gre za boj proti revščini in neizobraženosti), ustvarjanje kulture miru in reševanja konfliktov v duhu te kulture (*Unesco and a Culture of Peace* 1995). *Ustvarjalni pluralizem* kot ideal omogoča kulturno raznolikim skupinam, da se organizirajo na način, da lahko reproducirajo svojo identiteto in se obenem ustvarjalno razvijajo.²⁰ » «

Ne proučevano poročilo ne njegovi kritiki, ne drugi pomembni programski dokumenti Unesca, se ne lotevajo povezave med kulturo in etničnostjo, kar je po mojem mnenju velika in pomembna pomanjkljivost, ravno tako ne omenjajo koncepta kulturne entropije (razpada notranjih kulturnih meja), pri diskurzu o mejah kulture – kolikor sploh obstaja – pa pogrešam obravnavo vprašanj, povezanih

20 Idejo ustvarjalnega pluralizma pri Unescu razvijajo v Svetovnem kulturnem poročilu (2000: 37), kjer poleg tega identificirajo še dva mogoča načina delovanja v pogojih raznolikosti, in sicer relativizem in absolutistični pristop k raznolikosti. Prvi pravi, da ni parametrov, s katerimi bi lahko sodili in primerjali prakse različnih kultur, saj so te zaprti in neprimerljivi sistemi; drugi pristop pa pravi, da v vsaki kulturi obstaja »večinska« ali »dominantna kultura«, od ostalih kultur pa se pričakuje prevzem dominantnih vzorcev.

z njihovo »aktivacijo«. Kdo definira meje, kakšno korist ima od tega, kakšne so same meje in kaj implicirajo – to so pomembna vprašanja, povezana z razumevanjem moči, na katera bomo morali najti odgovore. Namen tega članka ni bil ponuditi odgovore, temveč nakazati poti, ki v veliki meri še ostajajo neraziskane, in strokovnjake vabim, naj se podajo tudi po njih.

Citirane reference

Arizpe, Lourdes

1996 'Back to the Drawing Board.' *Unesco Courier* 49 (9):14-6.

Asad, Talal, ur.

1973 *Anthropology and the Colonial Encounter*. London: Ithaca.

Barth, Fredrik

1998 *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Illinois: Waveland Press.

Brightman, Robert

1995 'Forget Culture: Replacement, Transcendence, Relexification.' *Cultural Anthropology* 10(4): 509-46.

Comaroff, J. in J. L. Comaroff

1992 *Etnography and the Historical Imagination*. Boulder: Westview.

Cowan, Jane K., Marie-Benedicte Dembour in Richard A. Wilson

2001 'Introduction.' V: *Culture and rights. Anthropological Perspectives*. Jane K. Cowan, Marie-Benedicte Dembour in Richard A. Wilson, ur. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid in Cape Town: Cambridge University Press. Str. 1-27.

Encyclopaedia Britannica

2008 'UNESCO.' V: *Encyclopedia Britannica Online*. Spletni vir: <www.britannica.com/EBchecked/topic/616410/UNESCO>, 10. 8. 2008.

Engle Merry, Sally

2001 'Changing Rights, Changing Culture.' V: *Culture and rights. Anthropological Perspectives*. Jane K. Cowan, Marie-Benedicte Dembour in Richard A. Wilson, ur. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid in Cape Town: Cambridge University Press. Str. 31-56.

Eriksen, Thomas Hylland

1993 'Do Cultural Islands Exist?' *Social Anthropology*

- 1b(1). Spletni vir: <<http://folk.uio.no/geirthe/Culturalislands.html>>, 6. 7. 2008.
- 2001 'Between Universalism and Relativism: A Critique of the Unesco Concept of Culture.' V: *Culture and rights. Anthropological Perspectives*. Jane K. Cowan, Marie-Benedicte Dembour in Richard A. Wilson, ur. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. Str. 127-48.
- Fox, Richard Gabriel in Barbara J. King, ur.
2002 *Anthropology Beyond Culture*. Oxford in New York: Berg.
- Freeman, Michael
2002 *Human Rights. An interdisciplinary approach*. Cambridge: Polity Press.
- Geertz, Clifford
1973 *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books.
2000 *Local knowledge: further essays in interpretive anthropology*. New York: Basic Books.
- Grillo, Ralph D.
2003 'Cultural Essentialism and Cultural Anxiety.' *Anthropological Theory* 3(2): 157-73.
- Harris, Marvin in Orna Johnson
2003 *Cultural Anthropology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Keesing, Roger M.
1993 'Ponovno o teorijah kulture.' V: *Antropološki zvezki* 3. Irena Šumi, ur. Ljubljana: Društvo antropologov Slovenije. Str. 23-32.
- Kröber, Alfred Louis in Clyde Kluckhohn
1952 *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge, MA: Peabody Museum.
- Kuper, Adam
1999 *Culture, the Anthropologists' Account*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mayor, Federico in Sema Tanguiane
1997 *Unesco – an Ideal in Action. The Continuing Relevance of a Visionary Text*. Pariz: Unesco.
- Muršič, Rajko
2002 'Kultura v primežu globalizacijskih procesov in vseprisotne popularne kulture: Izločitev pojma iz strokovnega besednjaka?' *Glasnik SED* 42(3): 4-10.
- Stolcke, Verena
1995 'Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe.' *Current Anthropology* 36(1): 1-24.
- Strange, Susan
1995 *Države in trgi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Tylor, Edward Burnett
1994 *Primitive culture*. London: Routledge/Thoemmes.
- Unesco
1995 *Unesco and a Culture of Peace. Promoting a Global Movement*. Pariz: Unesco.
2000 *World Culture Report 2000. Cultural Diversity, Conflict and Pluralism*. Pariz: Unesco.
2001 'Unesco Universal Declaration on Cultural Diversity.' Spletni vir: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>>, 25. 7. 2008.
2002 'Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Adopted in London on 16 November 1945 and amended by the General Conference at its 2nd, 3rd, 4th, 5th, 6th, 7th, 8th, 9th, 10th, 12th, 15th, 17th, 19th, 20th, 21st, 24th, 25th, 26th, 27th, 28th, 29th and 31st sessions.' Spletni vir: <http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=10913&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>, 10. 6. 2008.
2005 'Unesco Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions.' Spletni vir: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919e.pdf>>, 25. 7. 2008.
2006 'Unesco. What is it? What does it do?' Spletni vir: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001473/147330e.pdf>>, 10. 8. 2008.
2008 'Member States.' Spletni vir: <http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=11170&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>, 10. 8. 2008.
- Williams, John
2001 'Good Fences Make Good Neighbours: International ethics and territorial borders as dynamic norms.' Prispevek za *ISA Annual Convention*, 21.-24. 2. 2001, Chicago, IL.
- Wolf, Eric R.
1998 *Evropa in ljudstva brez zgodovine I*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- World Commission on Culture and Development
1995 *Our Creative Diversity. Report of the World Commission on Culture and Development*. Pariz: Unesco.

Wright, Susan

1998 'The Politicization of »Culture«.' *Anthropology Today* 14 (1): 7-15.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 20. 8. 2008.

Recenzentski postopek opravljen: 30. 11. 2008.